

PROBLEMINIAI NEKALTUMO PREZUMPCIJOS ASPEKTAI ĮRODINĖJANT JAUNO PILNAMEČIO NEPAKANKAMĄ SOCIALINĘ BRANDĄ

Dovilė Gaidelytė

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4584
Elektroninis paštas dovile.gaidelyte@gmail.com

Pateikta 2013 m. balandžio 15 d., parengta spausdinti 2013 m. liepos 11 d.

doi 10.13165/SMS-13-5-3-15

***Anotacija.** Nepilnamečio įtariamojo (kaltinamojo) nepakankama fizinė, psichinė ir socialinė branda suponuoja poreikį užtikrinti efektyvią jo teisių ir teisėtų interesų apsaugą viso baudžiamojo proceso metu, taip pat pritaikyti kiek įmanoma labiau individualizuotą, į nepilnamečio socialinę gerovę orientuotą baudžiamosios atsakomybės formą. Tačiau pasitaiko situacijų, kai ir jaunas pilnametis, jau sulaukęs 18 metų, tačiau nesulaukęs 21 metų, dėl nepakankamos socialinės brandos yra pripažįstamas nepilnamečiu; taigi jo atžvilgiu taip pat gali būti taikoma specifinė, nepilnamečiams skirta baudžiamosios atsakomybės forma. Šios specifinės nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės formos taikymo galimybę jauniems pilnamečiams lemia tai, kad baudžiamajoje teisėje galiojanti pakankamos socialinės brandos prezumpcija nėra absoliuti, ji gali būti paneigta. Straipsnyje keliamas klausimas, ar de facto šios prezumpcijos paneigimo mechanizmas nėra vienas iš veiksnių, lemiančių tai, kad Baudžiamojo kodekso 81 straipsnio nuostatos teismų praktikoje taikomos itin vangiai. Tad šio straipsnio tikslas yra aptarti pakankamos socialinės brandos prezumpcijos procesinius aspektus, o būtent – koks yra ir koks turėtų būti šios prezumpcijos paneigimo mechanizmas. Siekiant šio pagrindinio tikslo, straipsnyje aptariama baudžiamajame procese galiojančių*

prezumpcijų samprata ir reikšmė, taip pat nekaltumo prezumpcijos svarba paskirstant įrodinėjimo pareigą.

Reikšminiai žodžiai: *baudžiamasis procesas, socialinė branda, prezumpcija, įrodinėjimo pareiga, nepilnametis, jaunas pilnametis.*

Įvadas

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse¹ (toliau tekste – ir BK) preziumuojama, kad aštuoniolikos metų sulaukęs asmuo jau yra pakankamai protiškai, socialiai ir fiziškai subrendęs, kad jam galėtų būti taikoma suaugusiems skirta baudžiamosios atsakomybės forma. Taigi, būtent nuo aštuoniolikos metų asmuo formaliai pripažįstamas suaugusiuoju. Tačiau ši prezumpcija nėra absoliuti; ji gali būti paneigta nustatant, kad jaunuolio² nuo 18 iki 21 metų socialinė branda yra nepakankama pripažinti jį suaugusiuoju. Pagal šiuo metu galiojančias teisės normas ir jų pagrindu susiklosčiusią teismų praktiką, nepakankamos socialinės brandos konstatavimas suponuoja pareigą teismui baudžiamojon atsakomybėn traukiamo jaunuolio atžvilgiu taikyti specifinę nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės formą, kuri, kaip žinoma, yra švelnesnė nei suaugusiems taikoma baudžiamosios atsakomybės forma ir ja siekiama gerokai daugiau tikslų, susijusių su asmens socialine rehabilitacija, nei taikant suaugusiųjų baudžiamosios atsakomybės formą.

Nepakankamos socialinės brandos, kaip kriterijaus specifinei nepilnamečių baudžiamajai atsakomybei taikyti, įtvirtinimas Lietuvos baudžiamajame įstatyme neabejotinai vertintinas teigiamai, kadangi, pirma, tokių nuostatų įtvirtinimas rekomenduojamas daugelyje tarptautinių dokumentų, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų standartinėse minimaliose nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse³, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą⁴, 2003 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (2003) 20⁵ ir kt.;

- 1 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2000, 89-274.
- 2 Terminai – jaunas pilnametis, jaunuolis – apibūdinantys asmenis nuo 18 iki 21 metų, tekste bus vartojami kaip sinonimai. Tuo tarpu kalbant apie nepilnamečius, turima omenyje asmenis iki 18 metų.
- 3 Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių atžvilgiu vykdomo teisingumo taisyklės (Pekino taisyklės). [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-25]. <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekintaisykles%20red.htm>.
- 4 Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member states on social reaction to juvenile delinquency. Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987, at the 410 meeting of the Ministers' Deputies [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-27]. <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=608029&SecMode=1&DocId=694290&Usage=2>>.
- 5 Recommendation No. R (2003) 20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003, at the 853 meeting of the Ministers' Deputies [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-27]. <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063>>.

antra, tokiai teisės aktuose įtvirtintai galimybei „pratęsti“ nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymą jauniems pilnamečiams pritaria ir psichologai⁶ bei baudžiamosios teisės mokslininkai⁷. Nepaisant to, Teisės instituto 2010 metais atliktas tyrimas⁸ parodė, kad BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatos, reglamentuojančios galimybę taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus ir jauniems pilnamečiams nuo 18 iki 21 metų, teismų praktikoje taikomos itin retai. To priežastys minėtame tyrime, taip pat keliuose kituose Lietuvoje atliktuose moksliniuose tyrimuose⁹ iš esmės siejamos su nepakankamai tiksliu įstatymo reguliavimu ir neaiškiais socialinės brandos nustatymo kriterijais. Tačiau iki šiol doktrinoje nebuvo keltas klausimas, ar minėtai problemai įtakos neturi į baudžiamojo proceso reglamentavimo sferą patenkantys aspektai, susiję su pakankamos socialinės brandos prezumpcijos paneigimo mechanizmu.

Taigi šio mokslinio straipsnio tikslas – remiantis baudžiamojo proceso teisės ir kitų teisės šakų doktrina, tarptautiniais ir nacionaliniais teisės aktais, nacionalinių teismų praktika, įvertinti galiojantį teisinį reguliavimą ir jo pagrindu susiformavusią teisėsaugos institucijų subjektų praktiką paneigiant pakankamos socialinės brandos prezumpciją nekaltumo prezumpcijos ir iš jos kylančios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės kontekste bei įvertinti, kokią įtaką susiformavusi praktika turi taikant BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatas bei užtikrinant nepilnamečiu pripažinto jaunuolio teises ir teisėtus interesus baudžiamajame procese. Pastarasis aspektas aktualus tampa turint omenyje tai, kad kai kuriose užsienio valstybėse, pavyzdžiui, Vokietijoje¹⁰, nepakankamos socialinės brandos nustatymas suponuoja ir specifinių baudžiamojo proceso taisyklių taikymą į baudžiamojo proceso sferą patekusiam jaunuoliui, siekiant kaip įmanoma labiau sumažinti neigiamą baudžiamojo proceso poveikį jaunam asmeniui. Tuo tarpu Lietuvoje nepakankamos socialinės brandos nustatymas yra siejamas vien tik su galimybe taikyti specifinę baudžiamosios atsakomybės formą, nesuteikiant galimybes nepakankamai socialiai brandžiam jaunuoliui užtikrinti papildomas jo procesinių teisių ir teisėtų interesų apsaugos garantijas.

Ieškant atsakymų į šiuos klausimus, būtina aptarti ne tik pakankamos socialinės brandos prezumpcijos turinį bei reikšmę, tačiau ir kitų baudžiamajame procese galiojančių prezumpcijų reikšmę baudžiamajam procesui, ypatingą dėmesį skiriant nekal-

6 Žr., pvz., Mathews, B. P. *Australian Laws Ascribing Criminal Responsibility to Children: the Implications of an Internal Critique, Postmodern Insights, and A Deconstructive Exploration*. Doctor of Philosophy Dissertation. Queensland University of Technology, Faculty of Law, 2001.

7 Žr., pvz., Cipriani, D. *Children's Rights and the Minimum Age of Criminal Responsibility: A Global Perspective*. United Kingdom: Ashgate Publishing, 2009.

8 Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Tyrimo vadovė Laura Ūselė. Teisės institutas, 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-28]. < www.teise.org/data/Nepilnameciu-baudziamoji-atsakomybe.pdf >.

9 Ūselė, L. Socialinės brandos sampratos ir turinio problema sprendžiant jaunų pilnamečių (18–20 metų) baudžiamosios atsakomybės klausimą. *Teisė*. 2011, 78: 182–195; Ūselė, L. Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksny. *Teisės problemos*. 2010, 2(68): 58–89.

10 Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas, *supra* note 8.

tumo prezumpcijai, kuri, kaip matysime, yra bene svarbiausias veiksnys paskirstant įrodinėjimo pareigą baudžiamajame procese.

Atskiri šio mokslinio straipsnio aspektai baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso doktrinos jau buvo analizuoti. Štai pakankamos socialinės brandos prezumpciją baudžiamosios teisės aspektais moksliniuose darbuose analizavo L. Ūselė¹¹, o išsamiausia nepakankamos socialinės brandos kriterijų mokslinė analizė atlikta jau minėtame Teisės instituto tyrime. Tam tikrais aspektais jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimus analizavo ir R. Ažubalytė¹², A. Drakšienė¹³, R. Drakšas¹⁴, G. Sakalauskas¹⁵ ir kt. Kalbant apie užsienio valstybių autorius, paminėtini B. P. Mathewso¹⁶, D. Cipriani¹⁷, C. Elliott¹⁸ moksliniai darbai. Šiame tyrime aptariamos prezumpcijos ir, atskirai, nekaltumo prezumpcija, taip pat ne kartą buvo tapę mokslinės analizės objektu¹⁹. Nepaisant to, kad esama pirmiau minėtų tyrimų, tenka pripažinti, jog pakankamos socialinės brandos prezumpcijos analizė per nekaltumo prezumpcijos diktuojamos įrodinėjimo pareigos taisyklės baudžiamajame procese prizmę nei užsienio autorių darbuose, nei Lietuvoje iki šiol atlikta nebuvo. Taigi ir ši aplinkybė liudija mokslinio tyrimo aktualumą.

Rašant šį straipsnį daugiausiai taikyti sisteminės analizės, lyginamasis bei teisinių dokumentų analizės metodai. Buvo atliktas kokybinis teismų praktikos tyrimas, kurio metu analizuoti 23 įvairių instancijų nacionalinių teismų sprendimai (priimti 2006–2012 metais), kritiniai atvejai, kurie geriausiai iliustruoja straipsnyje keliamų klausimų

-
- 11 Ūselė, L. Socialinės brandos sampratos ir turinio problema sprendžiant jaunų pilnamečių (18–20 metų) baudžiamosios atsakomybės klausimą, *supra* note 9; Ūselė, L. Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksnys, *supra* note 9.
  - 12 Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai. *Sąžiningas baudžiamasis procesas. Probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009; Ažubalytė, R.; Jurgaitis, R.; Zajančauskienė, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
  - 13 Drakšienė, A. Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida. *Teisė*. 2006, 58: 54–70.
  - 14 Drakšienė, A.; Drakšas, R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vadovėlis. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Eugrimas, 2008.
  - 15 Sakalauskas, G. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų, numatytų naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, įgyvendinimo problemos. *Teisė*. 2001, 41: 148–162; Sakalauskas, G.; Jatkevičius, A. Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę. *Teisės problemos*. 2000, 3-4: 29–39.
  - 16 Mathews, B. P., *supra* note 6.
  - 17 Cipriani, D., *supra* note 7.
  - 18 Elliott, C. Criminal Responsibility and Children: A New Defence Required to Acknowledge the Absence of Capacity and Choice. *Journal of Criminal Law*. 2011, (75): 289–308.
  - 19 Panomariovas, A. *Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė* (atiduotas leidybai); Rinkevičius, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990; Jovaišas, K. Nekaltumo prezumpcija: žinomo principo nežinomi aspektai. *Teisės problemos*. 2004, 4 (46): 83–99; Goda, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*. 2002, (44): 42–52; Dennis, I. *The Law of Evidence*. Third Edition. London: Sweet&Maxwell, 2007; Spencer, M.; Spencer, J. *Evidence*. Fourth Edition. Great Britain: Ashford Colour Press, 2005; Ashworth, A. Four Threats to the Presumption of Innocence. *The International Journal of Evidence & Proof*. 2006, 10: 241–279 ir kt.

problematiką, taip pat atvejai, patvirtinantys arba paneigiantys keliamas išvalgas bei diskusinius klausimus. Taigi, priklausomai nuo tyrimo tikslo ir analizuojamos problemos, tyrimo imtis buvo sudaroma remiantis kritinės ir patvirtinančios arba paneigiančios tikslinės imties sudarymo būdais. Taip pat darbe remiamasi Teisės instituto 2010 metais atlikto tyrimo – Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas – rezultatais.

1. Pakankamos socialinės brandos prezumpcija: reikšmė, turinys ir paneigimo mechanizmas *de facto*

Kaip jau minėta, baudžiamojoje teisėje galioja prezumpcija, pagal kurią asmens, sulaukusio 18 metų, socialinė branda yra pakankama laikyti jį pilnamečiu bei taikyti jo atžvilgiu suaugusiems skirtas Baudžiamojo įstatymo nuostatas. Kitaip tariant, preziumuojama, kad būtent tokio amžiaus sulaukęs jaunuolis yra pasiekęs visišką emocinę, protinę ir intelektualinę brandą, todėl nuo šio momento, jam padarius nusikalstamą veiką, išnyksta galimybė jo atžvilgiu taikyti specifinę nepilnamečiams skirtą baudžiamosios atsakomybės formą. Tačiau psichologai jau seniai tvirtina, kad kiekvieno asmens, ypatingai vaiko ar jaunuolio, fizinė, kognityvinė, emocinė ir socialinė branda gali skirtis. Todėl tik asmens biologinis amžius nėra pakankamas brandos indikatorius²⁰. Psichologai pabrėžia ir tai, kad lygiai kaip paauglystė neprasideda staiga ir netikėtai, taip ir brendimas nesibaigia sulaukus tam tikro griežtai apibrėžto amžiaus²¹. Šių mokslininkų mintims pritaria ir teisės tyrinėtojai pažymėdami, kad pilnametystė negali būti konstatuojama lyg natūralus reiškinys ar moksliniais tyrimais pagrįstas faktas²², todėl kiekvienu atveju, sprendžiant, ar asmuo tiek formaliai, tiek faktiškai yra pasiekęs pilnametystės ribą, būtina įvertinti jo fizinį bei psichinį išsivystymą, jo socialinę aplinką ir joje įgytas vertybes²³. Neretai pasitaiko atveju, kai 18 metų sulaukęs asmuo, lyginant jį su bendraamžiais, negali būti pripažįstamas iš tikrųjų suaugusiu, o jo branda gali užtrukti dar keletą metų.

Dėl pirmiau nurodytų priežasčių, tarptautiniuose teisės aktuose jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai pradėti akcentuoti jau XX amžiaus pabaigoje – Jungtinių Tautų standartinėse minimaliose nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse²⁴ (1985 m.) ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą (1987 m.)²⁵. Jose rekomenduojama šalių narių vyriausybėms, esant reikalui, peržiūrėti įstatymus, susijusius su jauno amžiaus

20 Mathews, B. P., *supra* note 6, p. 29.

21 Pradel, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 591.

22 Cipriani, D., *supra* note 7, p. 7.

23 Elliott, C., *supra* note 18, p. 289–308.

24 Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių atžvilgiu vykdomo teisingumo taisyklės (Pekino taisyklės), *supra* note 3.

25 Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member states on social reaction to juvenile delinquency. Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987, at the 410 meeting of the Ministers' Deputies, *supra* note 3.

pilnamečiais teisės pažeidėjais, kad atitinkami teismai turėtų galimybę priimti nuosprendžius, kurie savo prigimtimi yra auklėjamojo pobūdžio ir skatina socialinę integraciją, taip pat stengtis išplėsti nepilnamečiams įtvirtintų principų taikymą ir jauniems pilnamečiams teisės pažeidėjams²⁶.

Atsižvelgdamos į šias tarptautinių teisės aktų rekomendacijas, daugelis valstybių (Vokietija, Nyderlandai, Austrija, Rusija, Lenkija ir kt.²⁷) savo nacionaliniuose įstatymuose įtvirtino galimybę taikyti nepilnamečių specifinę baudžiamosios atsakomybės formą ir jauniems pilnamečiams. Į minėtas rekomendacijas išsiklausė ir Lietuvos įstatymų leidejas, Baudžiamojo kodekso 81 straipsnyje įtvirtindamas galimybę taikyti specifinę baudžiamosios atsakomybės formą ne tik nepilnamečiams iki aštuoniolikos metų, bet ir jaunuoliams nuo 18 iki 21 metų amžiaus. Pagal šio straipsnio 2 dalį, nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai, įtvirtinti BK XI skyriuje, gali būti taikomi ir asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję 18 metų, tačiau nebuvo suėję 21 metai, jeigu teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, o prireikus – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui ir baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jam atitiktų Baudžiamojo kodekso 80 straipsnyje numatytą nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirtį.

Taigi, galima skirti šiuos pagrindinius aspektus, reikšmingus BK 81 straipsnio nuostatų taikymui: diskrecinę teisę nuspręsti, ar jaunuolio nuo 18 iki 21 metų socialinė branda nėra pakankama taikyti jam suaugusių asmenų baudžiamosios atsakomybės nuostatas, turi išimtinai bylą nagrinėjantis teismas ir šią aplinkybę konstatuoja priimdamas galutinį teismo procesinį dokumentą; nepakankama socialinė branda nustatoma įvertinus dvejojo pobūdžio aplinkybes – byloje surinktais duomenimis nustatytas jaunuoliui inkriminuojamos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes (nusikalstamos veikos dalykas, jos padarymo būdas, įrankiai, priemonės, laikas, vieta, tikslas ir pan.²⁸) ir tam tikrais atvejais išklausius specialisto paaiškinimų arba įvertinus jo pateiktą išvadą. Teismų praktikoje sprendžiant klausimą dėl jaunuolio pakankamos socialinės brandos vertinamos dar ir kitokio pobūdžio aplinkybės – kaltinamojo (nuteistojo) elgesys baudžiamojo proceso metu (pavyzdžiui, jo duodamų parodymų išsamumas, turinys, motyvai, dėl kurių jis atsisako duoti parodymus, ir pan.)²⁹, kaltinamojo (nuteistojo) sveikatos būklę apibūdinančios aplinkybės³⁰, jo asmenybę charakterizuojantys duomenys³¹.

26 *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas, supra* note 8.

27 *Ibid.*, p. 15.

28 Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 435.

29 Žr., pvz., Šakių rajono apylinkės teismo 2008 m. spalio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-64-634/2008.

30 Žr., pvz., Vilniaus apygardos teismo 2007 m. gruodžio 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-208/2007.

31 Žr., pvz., Kauno apygardos teismo 2010 m. gruodžio 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-759-397/10; Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-248-458/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39/2009 ir kt.

Nepaisant galiojančiame BK įtvirtinto modernaus jaunų pilnamečių instituto, kaip parodė Teisės instituto atliktas tyrimas, jį reglamentuojančios nuostatos praktikoje taikomos itin retai³². To priežastys aiškinamos įvairiai. Minėtame tyrime nurodoma, kad vangų BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatų taikymą lemia keletas aplinkybių: pirma, įstatyme nekonkretizuota, kaip turi būti suprantamas „socialinės brandos“ terminas ir nėra įteisintos socialinės brandos nustatymo metodikos, neapibrėžti kriterijai; antra, nėra ir specialistų, kurie padėtų įvertinti jauno pilnamečio socialinę brandą³³. Baudžiamosios teisės mokslininkai retą BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatų taikymą praktikoje sieja su tuo, kad kriterijai, lemiantys šių nuostatų taikymą, yra vertinamojo pobūdžio³⁴. Be šių pirmiau nurodytų priežasčių, manytina, kad BK 81 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų nuostatų mažą populiarumą teismų praktikoje lemia dar ir kitos aplinkybės.

Teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad tiek teismai, tiek prokurorai ir advokatai nepakankamos socialinės brandos nustatymo faktą sieja išimtinai tik su galimybe sušvelninti kaltinamajam skirtiną bausmę. Šią išvadą patvirtina teismų praktikoje pastebėtos tendencijos, kad BK 81 straipsnio 2 dalies norma remiasi kaltinamieji ir jų gynėjai, prašydami skirti švelnesnę bausmę pirmosios instancijos teisme, taip pat paprastai šis BK straipsnis, jo netaikymo ar netinkamo taikymo klausimas tampa apeliacinio ar kasacinio skundo dalyku. Be to, atsižvelgiant į tai, kad BK 81 straipsnio 2 dalies taikymas yra išimtinė byla nagrinėjančio teismo diskrecinė teisė, nepakankamos socialinės brandos įrodinėjimas vyksta išimtinai tik teismo bylos nagrinėjimo stadijoje. Esant pirmiau nurodytoms aplinkybėms, kyla pagrįstas klausimas, kam gi praktiškai tenka pareiga pateikti duomenis, paneigiančius pakankamos socialinės brandos prezumpciją?

Jau minėtame Teisės instituto atliktame tyrime nustatyta, kad nuo 2005 m. sausio 1 d. iki 2009 m. gruodžio 31 d. BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatų taikymo klausimas Lietuvoje išnagrinėtose baudžiamosiose bylose buvo iškeltas tik 36 atvejais, iš jų tik 8 bylose šios nuostatos buvo taikytos. Tyrėjai nustatė, kad tik porą kartų tarp tirtų atvejų BK 81 straipsnio 2 dalies taikymo klausimą nagrinėdamas baudžiamąją bylą teismas iškėlė savo iniciatyva, visais kitais atvejais šią aplinkybę teigė gynybos pusė, pateikdama tai patvirtinančius duomenis³⁵.

Rengiant šį mokslinį straipsnį, buvo atliktas kokybinio pobūdžio teismų praktikos tyrimas, kurio metu buvo išanalizuota 23 įvairių instancijų Lietuvos Respublikos teismų sprendimų, priimtų 2006–2012 metais³⁶, kuriuose buvo keliamas BK 81 straipsnio

32 *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas*, supra note 8, p. 15.

33 *Ibid.*, p. 15.

34 Ūselė, L., supra note 9.

35 *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas*, supra note 8, p. 15.

36 Utenos rajono apylinkės teismo 2011 m. kovo 1 d. nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1-23-373/2011; Joniškio rajono apylinkės teismo 2011 m. lapkričio 18 d. nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1-13-645/2011; Kauno apygardos teismo 2009 m. gruodžio 23 d. nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1-76-290/09; Vilniaus rajono apylinkės teismo 2012 m. kovo 7 d. nuosprendis baudžiamojame bylose Nr. 1-58-269/2012; Kauno miesto apylinkės teismo 2011 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamojame bylose

2 dalies nuostatų taikymo jauniems pilnamečiams klausimas. Atlikus tyrimą nustatyta, kad dvidešimt vienoje baudžiamojoje byloje klausimą dėl teismo nepakankamos socialinės brandos iškėlė būtent gynybos pusė ir tik dviem atvejais³⁷ šį klausimą savo iniciatyva ėmėsi spręsti bylą nagrinėjęs teismas. Atlikus šį tyrimą nustatyta ir tai, kad kaltinamasis ir (ar) jo gynėjas, išsakydami teismui abejones dėl nepakankamos socialinės brandos, daugeliu atveju pateikė savo iniciatyva surinktus duomenis – medicininius dokumentus, asmenį charakterizuojančius duomenis³⁸ ir, daug rečiau, privačių ekspertų ar asmenų, turinčių specialių žinių, pateiktas konsultacines išvadas³⁹. Gynybos pusė,

Nr. 1-129-651/2011; Vilniaus apygardos teismo 2010 m. sausio 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-123/2010; Vilniaus apygardos teismo 2007 m. gruodžio 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-208/2007; Kauno apygardos teismo 2011 m. balandžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-276-317/2011; Kauno apygardos teismo 2010 m. gruodžio 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-759-397/2010; Šiaulių apygardos teismo 2011 m. gegužės 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-135/2011; Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-248-458/2009; Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. balandžio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-99-557/2009; Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. liepos 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110/2011; Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-216/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2011; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-629/2011; Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-435/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-418/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-67/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266/2006.

- 37 Abu šie atvejai išsiskyrė iš kitų analizuotų atvejų. Antai, Kauno miesto apylinkės teismo išnagrinėtoje byloje teisiamajam buvo diagnozuotas objektyviai pasireiškiantis sveikatos sutrikimas – ūgio deficitas, žemaužiškumas. Todėl bylą nagrinėjęs teismas, pastebėjęs defektus, pats ėmėsi priemonių surinkti duomenis apie kaltinamojo socialinę brandą – iškvietė ir teisiamajam posėdyje apklausė jo motiną, išsireikalavo iš gydymo įstaigų su teismo sveikata susijusius medicininius dokumentus bei paskyrė atlikti teismo psichiatrijos, psichologijos ekspertizę (Kauno miesto apylinkės teismo 2011 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-129-651/2011). Vilniaus apygardos teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, savo iniciatyva iškėlė klausimą dėl vieno iš teisiamųjų nepakankamos socialinės brandos, kadangi ikiteisminio tyrimo metu, iškilus abejonių dėl jo pakaltinamumo, buvo renkami duomenys apie psichinę sveikatą. Iš šių medicininių duomenų matyti, kad teisiama V. D. buvo ne kartą gydytas psichiatrinėje ligoninėje, jam diagnozuotos įvairios psichinės ligos – oligofrenija, debilumo laipsnis su hiperdinaminiu ir epilepsiniu sindromu su bendros kalbos neišsivystymu. Šie duomenys bylą išnagrinėjusiam teismui ir sukėlė abejonių dėl kaltinamojo nepakankamos socialinės brandos (Vilniaus apygardos teismo 2007 m. gruodžio 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-208/2007).
- 38 Žr., pvz., Utenos rajono apylinkės teismo 2011 m. kovo 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-23-373/2011, Joniškio rajono apylinkės teismo 2011 m. lapkričio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-13-645/2011 ir kt.
- 39 Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39/2009; Šiaulių apygardos teismo Šiaulių apygardos teismo 2011 m. gegužės 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-135/2011.

pateikdama teismui minėtus duomenis, visais atvejais prašė skirti teismo medicinos psichiatrijos, psichologijos ekspertizę. Toks prašymas buvo patenkintas trijose bylose, dar dviejose bylose nutarta teismo posėdyje apklausti specialistus – psichologus ir (ar) psichiatus. Kitais atvejais tokie gynybos prašymai, iš esmės nepateikiant jokių svarių motyvų, buvo atmesti. Čia įdomu ir tai, kad kaltinimo pusė nė vienoje byloje nepalaikė gynybos prašymo patikrinti kylančias abejones dėl kaltinamojo socialinės brandos, net ir tais atvejais, kai teismo nuosprendžiu buvo taikytos BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatos. Šios aplinkybės patvirtina prieš tai išsakytą mintį, kad teismai ir prokurorai šios normos taikymą sieja išimtinai tik su baudžiamosios atsakomybės švelninimu, todėl ir į prašymus ją taikyti žvelgia itin skeptiškai.

Analizuojant teismų nuosprendžių ar nutarčių motyvuojamąsias dalis, matyti, kad, atsisakant taikyti BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatas, pagrindiniu motyvu nurodoma tai, jog bylos medžiagoje nėra objektyvių duomenų, leidžiančių abejoti kaltinamojo ar nuteistojo socialine branda. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atmesdamas nuteistųjų kasacinius skundus, nurodo, kad „byloje nėra duomenų apie nuteistojo psichinės veiklos sutrikimus ar nepakankamą jo fizinę ir psichinę brandą, t. y. kad jis nesugebėtų vertinti visuomenės keliamų reikalavimų, numatyti savo veikos padarinių, negalėtų kontroliuoti savo veiksmų kritinėse situacijose“⁴⁰; „Byloje tokių duomenų, kurie leistų teigti, kad R. C. turimos žinios ar socialiniai įgūdžiai buvo nepakankami, nėra“⁴¹. Tačiau, turint omenyje tai, kad nepakankamos socialinės brandos nustatymas yra teismo diskrecinė teisė, o šios aplinkybės įrodinėjimas vyksta išimtinai teismo nagrinėjimo metu, vertinant tokius teismų motyvus lieka neaišku, kas gi turėtų rinkti ir į baudžiamąją bylą pateikti duomenis, patvirtinančius arba paneigiančius nepakankamą kaltinamojo ar nuteistojo socialinę brandą. Pasitaikė ir atvejų, kai teismai tiesiogiai nurodo, jog tokius duomenis turi pateikti teigianti, t. y. gynybos, pusė, o šiai to nepadarius, nėra pagrindo ir svarstyti klausimo dėl BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatų taikymo. Antai, Lietuvos apeliacinis teismas vienoje byloje nurodė, kad „Apeliacinės instancijos teismas nemato jokio pagrindo nuteistojo A. M. atžvilgiu taikyti Lietuvos Respublikos BK XI skyriaus nuostatų. Apeliaciniame skunde nurodoma, kad A. M. nusikalstamos veikos padarymo metu pagal socialinę brandą prilygo nepilnamečiui, tačiau byloje nepateikta objektyvių duomenų, patvirtinančių šį teiginį“⁴².

Tai, kad nepakankamos socialinės brandos nustatymas ir pripažinimas yra būtent gynybos „rankose“, patvirtina ir teismų praktikoje pasitaikantys atvejai, kai pirmosios instancijos teisme gynybos pusei iškėlus abejonių dėl nepakankamos kaltinamojo socialinės brandos, nei teismas, nei prokuroras nesiima priemonių šioms abejonėms patikrinti. Tuo tarpu nagrinėjant bylą apeliacinės instancijos teisme, nuteistajam pateikus privataus eksperto konsultacinę išvadą, aukštesnės instancijos teismas pripažįsta, jog

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-418/2006.

41 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2011.

42 Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-216/2012.

pirmosios instancijos teismas BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatų nuteistojo atžvilgiu netaikė nepagrįstai⁴³.

Pirmiau aptarti teismų praktikos pavyzdžiai ir atliktų tyrimų metu gauti rezultatai leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad pagal šiuo metu susiklosčiusią teismų praktiką, pareiga pateikti įtikinamų duomenų, paneigiančių teisiamo jauno pilnamečio socialinę brandą, *de facto* tenka būtent gynybos pusei. Tokia išvada tiesiogiai suponuoja kitą probleminį aspektą – ar susiklosčiusi teismų praktika yra pateisinama bendrajame baudžiamajame procese galiojančios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės bei nepilnamečių⁴⁴ baudžiamajam procesui keliamų specifinių tikslų kontekste. Norėdami atsakyti į šį klausimą, panagrinėkime, kas gi yra prezumpcijos, kokias funkcijas jos atlieka ir kam gi tenka jų paneigimo pareiga baudžiamajame procese.

2. Prezumpcijos ir įrodinėjimo pareiga baudžiamajame procese

Terminas „prezumpcija“ yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio „*praesumptio*“, reiškiančio prielaidą, spėjimą, išankstinę nuomonę, užbėgimą už akių⁴⁵. Todėl kalbant abstrakčiai, teisės doktrinoje prezumpcijos suprantamos kaip tam tikros prielaidos, faktai, nereikalaujantys papildomo įrodinėjimo, kurie laikomi tikrais (egzistuojančiais), kol neįrodyta priešingai.

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, skirtingai nei, pavyzdžiui, civilinio proceso doktrinoje⁴⁶, prezumpcijos apibūdinamos kaip prielaidos, pagrįstos tikimybe; jos atspindi pastovius, daug kartų stebėtus faktų, įvykių, reiškinių ar atskirų jų savybių ryšius⁴⁷. A. Panomariovas, papildydamas šį prezumpcijų apibrėžimą nurodo dar ir tai, kad kalbant apie prezumpcijas, termino „prelaida“ vartojimas yra netikslus. Todėl, anot šio autoriaus, teisingiau būtų sakyti, kad prezumpcija – tai statistiškai grindžiamas numa-

43 Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismas, išnagrinėjęs baudžiamąją bylą pagal nuteistojo apeliacinį skundą, 2011 m. gegužės 5 d. nuosprendžiu pakeitė Telšių rajono apylinkės teismo 2009 m. gruodžio 22 d. nuosprendį konstatavęs, jog pirmosios instancijos teismas nepagrįstai atsisakė taikyti BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatas nuteistojo A. S. atžvilgiu. Tokią išvadą apeliacinės instancijos teismas padarė įvertinęs nuteistojo pateiktą psichologinio tyrimo išvadą bei jo padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes (Šiaulių apygardos teismo 2011 m. gegužės 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-135/2011).

44 Tuo atveju, jei jaunuolis nuo 18 iki 21 metų teismo pripažįstamas nepakankamai socialiai brandžiu, baudžiamosios materialinės teisės prasme jis laikomas nepilnamečiu. Ar nepakankamos socialinės brandos nustatymas turėtų suponuoti ir specifinių procesinių nuostatų taikymą tokio asmens atžvilgiu, pasvarstysime tolesnėje šio straipsnio dalyje.

45 Kuzavinis, K. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas = Dictionarium Latino-Lituanicum. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 680. *Cituota pagal* Panomariovas, *supra* note 19.

46 Lietuvos civilinės teisės ir civilinio proceso doktrinoje prezumpcijų turinio ir reikšmės aiškinimas yra pakankamai vientisas ir nusistovėjęs. Čia prezumpcija apibūdinama kaip sunorminta sveiko proto taisyklė, preziumuojanti egzistuojant tokį faktą, kurį ilgainiui patvirtina gyvenimo praktika. Teisinės prezumpcijos dar kitaip vadinamos aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti, todėl ir jų paskirtis iš esmės siejama su įrodinėjimo proceso supaprastinimu bei įrodinėjimo pareigos paskirstymu (plačiau žr.: Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 601; Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 435).

47 Rinkevičius, J., *supra* note 19, p. 25.

tymas, paremtas socialiniais dėsningumais⁴⁸. Įrodinėjimo procese žodis „prezumpcija“ reiškia tai, kad tam tikra aplinkybė pradedant konkretų teisminį procesą pripažįstama egzistuojančia tol, kol šio proceso metu neįrodoma priešingai⁴⁹.

Nepaisant to, kad mokslinėje literatūroje aktyviai diskutuojama dėl vienu ar kitu prezumpcijų rūšių išskyrimo, jų reikšmės⁵⁰, šio straipsnio kontekste reikšmingos būtų teisinės nuginčijamos prezumpcijos. Šios prezumpcijų rūšies reikšmę analizuojamai tematikai lemia keletas aplinkybių. Pirmą, nuginčijamos prezumpcijos, kurios yra vieno ar kito fakto egzistavimo prielaida, sudaro absoliučią teisinių prezumpcijų daugumą⁵¹; antra, iš esmės tik paneigiamos teisinės prezumpcijos gali būti taikomos baudžiamajame procese, kadangi absoliučios prezumpcijos yra nesuderinamos su tiesos paieškos idėja⁵²; trečia, galiausiai, šiame straipsnyje analizuojama pakankamos socialinės brandos prezumpcija priskirtina teisinėms nuginčijamoms prezumpcijoms. Taigi kokias funkcijas baudžiamajame procese atlieka teisinės nuginčijamos prezumpcijos?

Mokslinėje literatūroje galima aptikti nuomonių, kad visų teisinių nuginčijamų prezumpcijų, nepaisant to, ar jos taikomos civiliniame, ar baudžiamajame procese, pagrindinis tikslas yra vienokia ar kitokia forma supaprastinti įrodinėjimo procesą paskirstant įrodinėjimo pareigą procese dalyvaujančioms šalims⁵³. Su tokia nuomone, matyt, besąlygiškai būtų galima sutikti tik kalbant apie civiliniame procese galiojančias ir taikomas teisines prezumpcijas, kurios išties siejamos su įrodinėjimo procesu ir įrodinėjimo pareigos paskirstymu tarp šalių. Tačiau baudžiamajame procese galiojančias teisines prezumpcijas sieti vien tik su įrodinėjimo procesu, jo supaprastinimu, vargu ar būtų teisinga. Antai, jau minėtame moksliniame tyrime A. Panomariovas, be įtakos įrodinėjimo procesui, išskyrė šias prezumpcijų funkcijas: valstybės socialinės politikos

48 Panomariovas, A., *supra* note, p. 7–8.

49 Dennis, I., *supra* note 19, p. 508–509.

50 Bene populiariausias yra prezumpcijų skirstymas pagal jų įtvirtinimo būdą į faktines prezumpcijas ir teisines prezumpcijas. Teisinėms laikomos tokios prezumpcijos, kurios yra įtvirtintos teisės normose arba iš jų išvedamos, tuo tarpu faktinėms – tokios prezumpcijos, kurios nėra įtvirtintos teisės aktuose, o yra faktai, išvedami iš kitų jau nustatytų aplinkybių, dėl kurių nėra abejojama. Nors prezumpcijų skirstymas į teisines ir faktines yra visuotinai priimtinas ir pakankamai dažnai pasitaikantis, vis dėlto susilaukia ir kritikos. Teigiama, kad savo galia faktinės prezumpcijos negali būti prilyginamos teisinėms prezumpcijoms, kadangi, visų pirma, jos neturi nieko bendra su teise, antra, jos, būdamos ne teisinėmis prezumpcijomis, nesukelia ir negali sukelti analogiškų teisinių padarinių, kokias sukelia teisinės prezumpcijos. Teisinės prezumpcijos, kurių svarba ir įtaka įvairaus pobūdžio teisiniams santykiams yra nekvestionuojama, skirstomos į nuginčijamas (absoliučias) teisines prezumpcijas ir nuginčijamas (paneigiamas) teisines prezumpcijas. Galima sutikti su kai kurių autorių mintimis, jog nuginčijamų ir nuginčijamų teisinių prezumpcijų reikšmės prilyginimas taip pat yra abejotinas, kadangi nuginčijamos prezumpcijos iš esmės atlieka kitą vaidmenį nei nuginčijamos prezumpcijos – pirmą, jos galioja pačios savaime, jų nereikia, o ir negalima nei patvirtinti, nei paneigti; antra, priešingai nei nuginčijamos prezumpcijos, jos neatlieka įrodinėjimo pareigos paskirstymo funkcijos. Taigi jos galėtų būti vadinamos tiesiog teisinėmis taisyklėmis (plačiau žr.: Allen, Ch. *Evidence*. 2007–2008. Seventh Edition. New York: Routledge – Cavendish, 2007, p. 31; Rinkevičius, J., *supra* note 19, p. 26; Emson, R. *Evidence*. Third Edition. Great Britain: Creative Print & Design, 2006, p. 513; Panomariovas, A. Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė, p. 28–29).

51 Terebeiza, Ž. *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė 01S). Vilnius, 2009, p. 23.

52 Panomariovas, A. *supra* note 19.

53 Allen, Ch., *supra* note 50, p. 34; Dennis, I., *supra* note 19, p. 509.

atspindėjimo; teisinio proceso optimizavimo, proceso dalyvių bei teismo laiko ir materialinių išteklių taupymo; teisinių santykių lankstumo, pastovumo ir aiškumo suteikimo bei išlaikymo⁵⁴.

Kalbant apie įrodinėjimo pareigos paskirstymo funkciją, pažymėtina, kad kaip ir civiliniame procese, taip ir baudžiamajame, teisinės nugincijamos prezumpcijos neabejotinai turi įtakos įrodinėjimo procesui. Tačiau baudžiamajame procese prezumpcijos įrodinėjimo pareigos paskirstymo funkciją įgyvendina kitokiu būdu nei civiliniame procese. Kaip pavyzdį paanalizuokime vadinamąją tėvystės prezumpciją (angl. *presumption of legitimacy*). Pagal šios prezumpcijos prasmę, civiliniame procese nustatčius, kad kūdikis gimė praėjus atitinkamam laiko po teisėtai sudarytos santuokos, preziumuojama, jog jis yra abiejų sutuoktinių vaikas. Ši prezumpcija gali būti paneigta tik vienai iš šalių, ginčijančiai šią aplinkybę, pateikus patikimų, preziumuojamą faktą paneigiančių duomenų. Tuo tarpu baudžiamajame procese, kuriame asmuo kaltinamas savo vaiko seksualiniu prievartavimu, jam ginčijant tėvystės faktą, būtent kaltinimo pusė turės pareigą patikrinti šią bent kiek pagrindo turinčią gynybinę versiją⁵⁵. Tokių prezumpcijų paneigimo pareigos skirtumą civiliniame ir baudžiamajame procesuose lemia pastarajame galiojanti nekaltumo prezumpcija, be kurios gilesnės turinio analizės nepavyktų atsakyti į klausimą, kodėl ir kas turi pareigą paneigti baudžiamajame procese galiojančias prezumpcijas.

Nekaltumo prezumpcija yra vienas iš pagrindinių baudžiamąjo proceso principų, žinomas bene visose, net ir autoritarinėse⁵⁶, valstybėse ir yra įtvirtintas daugelyje tarptautinių dokumentų – Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto⁵⁷ 14 straipsnio 2 dalyje, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos⁵⁸ 6 straipsnio 2 dalyje, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos⁵⁹ 11 straipsnio 1 dalyje; taip pat svarbiausiuose nacionaliniuose teisės aktuose, reglamentuojančiuose baudžiamąjį procesą, – Lietuvos Respublikos Konstitucijoje⁶⁰ bei Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekse⁶¹ (toliau tekste – ir BPK). Šios prezumpcijos esmė ta, kad kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas neįrodytas teisės aktuose nustatyta tvarka, viešame teismo posėdyje, kuriame jam turi būti suteikiamos visos būtinos gynybos garantijos.

Nekaltumo prezumpcija, kaip formalus teisėtumo ir teisingumo baudžiamajame procese garantija⁶², formuluoja tris pagrindines teises pozicijas: įrodyti kaltumą pri-

54 Panomariovas, A. *supra* note 19.

55 Allen, Ch., *supra* note 50, p. 35.

56 Pradel, J., *supra* note 21, p. 356.

57 Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

58 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 37-913; 2000, Nr. 96-3016.

59 Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.

60 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

61 Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

62 Spencer, M.; Spencer, J., *supra* note 19, p. 9.

valo kaltintojas, draudžiama perkelti įrodinėjimo pareigą baudžiamajon atsakomybėn traukiamam asmeniui ir (ar) jo gynėjui bei tai, kad neįrodytas kaltumas, prilygsta įrodytam nekaltumui⁶³. Toliau aptarsime vieno iš nekaltumo prezumpcijos elementų – įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės įgyvendinimo baudžiamajame procese aspektus.

Įrodinėjimo pareiga (lot. *onus probandi*) buvo suformuluota dar romėnų teisininkų⁶⁴ ir šiandien yra suprantama kaip atitinkamų įrodinėjimo subjektų užduotis rinkti, fiksuoti, tikrinti bei vertinti byloje surinktus duomenis (įrodymus), patvirtinančius arba paneigiančius aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai⁶⁵.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, pabrėždamas teisingo ir sąžiningo baudžiamojo proceso reikšmę, yra nurodęs, kad nekaltumo prezumpcija yra pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena iš svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų⁶⁶. Išanalizavus Konstitucinio Teismo jurisprudenciją galima daryti vienareikšmišką išvadą, kad, anot šio Teismo, įrodinėjimo pareiga baudžiamajame procese visais atvejais tenka būtent valstybiniam kaltintojui. Šis Teismas yra nurodęs, jog baudžiamajame procese galioja principas, pagal kurį teismas, prokuroras, tardytojas (pagal dabartinę BPK redakciją – ikiteisminio tyrimo pareigūnas – *aut. pas-taba*) privalo imtis visų įstatyme numatytų priemonių, kad būtų visapusiškai ir objektyviai ištirtos bylos aplinkybės, tiek kaltinamąjį kaltinančios, tiek jį teisinančios, taip pat jo atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės. Tuo tarpu įtariamasis ir kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo⁶⁷. Nepaisant tam tikrų pastarojo meto išimčių⁶⁸, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pasisakęs, kad baudžiamajame procese įrodinėjimo pareiga, kaip ir pareiga paneigti kaltinamojo alibi, visais atvejais tenka kaltinimo pusei⁶⁹.

63 Ashworth, A., *supra* note 19.

64 Jonaitis, M. Kai kurie šiuolaikinio civilinio proceso principai: nauji ilgaamžių idėjų vardai. *Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis*. Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga. 2008 m. birželio 5 ir 6 d. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 144.

65 Jurka, R. *Liudytojo procesinių interesų apsauga baudžiamajame procese: problemos ir perspektyvos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė 01S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 79.

66 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo 19 straipsnio 8 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. balandžio 10 d. nutarimo Nr. 436 „Dėl ginklų ir šaudmenų apyvartą reglamentuojančių taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Medžioklinių ginklų apyvartos taisyklių 14.9 ir 57.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 2001 m. balandžio 12 d. *Konstitucinio Teismo aktai. Kn. 3. (1999–2001)*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.

67 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 1994 m. lapkričio 18 d. *Konstitucinio Teismo aktai. Kn.1. (1993–1995)*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.

68 Šios išimtytys bus aptartos kitoje straipsnio dalyje.

69 Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-49/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-562/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-594/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-619/2012 ir kt.

Nors BPK nėra įtvirtinta teisės normų, tiesiogiai reglamentuojančių įrodinėjimo pareigos paskirstymą, tačiau išvada, jog šis įstatymas nenumato galimybės perkelti įrodinėjimo pareigos kaltinamajam ir (ar) jo gynėjui, galima padaryti sistemiškai analizuojant jo nuostatas. Štai BPK 2 straipsnyje nurodyta, jog būtent prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo imtis visų priemonių, siekiant atlikti tyrimą ir atskleisti galimai padarytą nusikalstamą veiką. Pagal BPK 42 straipsnį, valstybinis kaltinimas yra prokuroro veikla, kuria įrodinėjama, kad nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo yra kaltas, vadinasi, įrodinėjimo pareiga taip pat tenka kaltintojui.

Mokslinėje literatūroje iš esmės vieningai pripažįstama, kad klasikiniame baudžiamajame procese pareigą nustatyti tiesą turi tik viešieji asmenys – ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ir teisėjas. Pastarieji proceso dalyviai neturi teisėtos galimybės priskirti savo pareigų įrodinėjimo procese kitiems asmenims – įtariamajam, kaltinamajam, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui ir pan.⁷⁰ R. Jurkos teigimu, įrodinėjimo pareigą viešiesiems baudžiamojo proceso subjektams lemia proceso taisyklės modeliuojanti legalumo idėja. Baudžiamojo proceso įstatyme yra apibrėžtas baigtinis sąrašas procesą vykdančių dalyvių, todėl ir įrodinėjimo pareiga priklauso ne kam kitam, o būtent šiems subjektams⁷¹. Be minėtos legalumo idėjos, lemiančios įrodinėjimo pareigos priskyrimą viešiesiems baudžiamojo proceso subjektams, mokslinėje literatūroje taip pat galima aptikti nuomonių, jog baudžiamajame procese įrodinėjimo pareiga privalo būti priskirta valstybinį kaltinimą palaikančiam subjektui dar ir todėl, kad gynybos ir kaltinimo šalių padėtis, kalbant apie duomenų rinkimo bei pateikimo galimybes, yra akivaizdžiai nelygiavertė⁷². Iš pastarosios išplaukia ir kitas įrodinėjimo pareigos perkėlimo kaltinimo pusei tikslas – kaip įmanoma labiau sumažinti tikimybę nuteisti nekaltą asmenį, kadangi gynybos pusė neturi tokių procesinių, techninių, o dažnai ir materialinių galimybių pateikti įtikinamų nekaltumą patvirtinančių ar sudarančių prielaidas sušvelninti baudžiamąją atsakomybę duomenų, kokiomis disponuoja valstybės vardu veikianti kaltinimo pusė. Šiuo atveju verta prisiminti taiklią R. M. Dworkino mintį, kad pagrindinė ir svarbiausia nekalto asmens teisė – tai teisė nebūti pripažintam kaltu⁷³.

Kita vertus, sakyti, kad įrodinėjimo pareigos priskyrimas kaltinimo pusei yra absoliuti taisyklė, be išimčių, negalima. Antai D. Hameris, analizuodamas įrodinėjimo pareigos priskyrimo kaltinamajam teorines galimybes, pažymi, jog, iš tiesų, nekalto asmens teisė nebūti nuteistam yra labai svarbi, tačiau nederėtų pamiršti ir visuomenės teisės į saugią būtį. Nekalto asmens nuteisimas yra tokia pati blogybė kaip ir kaltojo išteisinimas, todėl tam tikrais atvejais, anot šio autoriaus, kaltumo prezumpcijos įtvirtinimas ir įrodinėjimo pareigos perkėlimas kaltinamajam yra pateisinamas⁷⁴. Tokioms

70 Panomariovas, A.; Ramanauskas, R. Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija*. 2005, 75 (67): 50–57.

71 Jurka, R., *supra* note 65, p. 79.

72 Ashworth, A., *supra* note 19, p. 259.

73 Dworkin, R. M. Principle, Policy and Procedure. *Crime, Proof and Punishment*. London: Butterworths, 1981, p. 68.

74 Hamer, D. A Dynamic Reconstruction of the Presumption of Innocence. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2011, 31 (2): 417–435.

idėjoms atsirasti stimulą davė pasekmių teorijos (angl. *consequentialism theory*) šalininkai, pasak kurių, tam tikrais atvejais visai visuomenei priimtinas rezultatas – nusikaltimų skaičiaus sumažinimas ir jų ištyrimo pagreitinimas, yra pakankamas pagrindas pateisinti įrodinėjimo pareigos sumažinimą kaltinimo pusei ir jos padidinimą konkrečiam individui, padariusiam nusikaltimą⁷⁵. Tikėtina, jog vadovaujantis tokiomis idėjomis, tam tikrose valstybėse ir buvo įtvirtintos nekaltumo prezumpcijai priešingos kaltumo prezumpcijos, įpareigojančius būtent kaltinamąjį pateikti įtikinamų įrodymų, patvirtinančių jo nekaltumą⁷⁶. Vis dėlto tokia teorija ir ją pagrindžiančios idėjos yra gana drąsios, todėl neabejotinai susilaukia ir kritikos. Pirmiau minėtoms mintims oponuojantys autoriai tvirtina, jog jokie visuomenės interesai negali pateisinti nekaltumo asmens nuteisimo, kurio tikimybę įstatymiškai įtvirtinta nekaltumo prezumpcijos priešingybė tik padidintų⁷⁷. Mokslininkai, besivadovaudami socialinio kontrakto (angl. *social contract*) teoretikų idėjomis, pabrėžia dar ir tai, kad, nustatant balansą tarp siekio išvengti nekaltumo asmens nuteisimo ir kaltojo asmens išteisinimo, prioritetas vis dėlto turi būti suteikiamas pirmajam tikslui, kadangi nekaltai nuteisto asmens moralinė, asmeninė žala yra didesnė blogybė nei žala, kurią *galimai* (bet – ne būtinai – *aut. pasta-ba*) patirtų visuomenė dėl neteisingo išteisinimo⁷⁸. Akcentuojama ir tai, kad neteisingas nuteisimas šiuo atveju reiškia ne tik nepagrįstą kaltės nustatymą, bet ir ikiteisminio bei teismo proceso metu padarytus pažeidimus, suvaržiusius įtariamojo (kaltinamojo) teises⁷⁹.

Šiame kontekste pažymėtina, kad pastaruoju metu Lietuvoje taip pat galima įžvelgti tendenciją susiaurinti iš nekaltumo prezumpcijos išplaukiančios įrodinėjimo pareigos priskyrimo viešiesiems baudžiamojamųjų proceso subjektams taisyklę tiek įsta-

75 Spencer, M.; Spencer, J., *supra* note 19, p. 10.

76 Pavyzdžiui, pagal Prancūzijoje galiojančius teisės aktus, preziumuojama, kad asmuo, sulaikytas disponuojant narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis, yra kaltas padaręs šių medžiagų kontrabandą. Kaltintojas neturi pareigos įrodinėti asmens, padariusio tokį nusikaltimą, kaltės. Tuo tarpu kaltinamasis turi įrodyti buvus *force major* ir jam nežinojus apie gabenamų daiktų neteisėtą kilmę (Harris, D. J., et al. *Law of the European Convention on Human Rights*. Second Edition. United States: Oxford University Press, 2009, p. 302). EŽTT byloje *Salabiaku v. France* konstatavo, jog tokia Prancūzijos teisės aktuose įtvirtinta nekaltumo prezumpcijos išimtis nesudaro pagrindo išvadai, kad yra pažeidžiamas Konvencijos 6 straipsnio 2 dalies nuostatos. EŽTT šioje byloje, be kita ko, pažymėjo, kad Konvencijos 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija savaime neapriboja valstybėms galimybės nacionaliniuose įstatymuose įtvirtinti kaltinamajam nepalankių teisės ar fakto prezumpcijų. Tačiau šalys, prieš įtvirtindamos tokias prezumpcijas, turi įvertinti, ar jos yra proporcingos kaltinamojo teisių suvaržymui (plačiau žr.: Cox, H, J. *Criminal Evidence Handbook*. Second Edition. Canada: Canada Law Book Inc., 1991, p. 7–9).

77 Žr., pvz., Stumer, A. *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford: Hart Publishing, 2010, p. 155.

78 Jackson, J. D.; Summers, S. J. *The Internationalisation of Criminal Evidence. Beyond the Common Law and Civil Law Traditions*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2012, p. 200.

79 Dennis, I. The Right to Confront Witnesses: Meanings, Myths and Human Rights. *The Criminal Law Review*. 2010, 4: 255–274, p. 259.

tyimų leidybos srityje⁸⁰, tiek teismų praktikoje⁸¹. Šios aplinkybės patvirtina mokslinėje doktrinoje išreiškiamą poziciją, kad apie baudžiamojo proceso principų sistemą (taip pat ir konkretaus principo turinį – *aut. pastaba*) galima kalbėti tik kaip apie nuolat kintančią ir atsinaujinančią, priklausomai nuo įvairių veiksnių⁸². Vis dėlto, atsižvelgdami į šio straipsnio objektą, nesileisime į gilesnę diskusiją apie tai, ar yra pateisinamas įrodinėjimo pareigos perkėlimas kaltinamajam tam tikrų kategorijų bylose idant būtų apsaugotas viešasis interesas, tačiau neabejotina, kad šis klausimas vertas mokslinės analizės ir pagrimdimo.

Taigi, įvertinus anksčiau išdėstytas mintis, galima daryti išvadą, jog, nepaisant tam tikrų išimčių, nėra teorinių galimybių perkelti įrodinėjimo pareigos kaltinamajam. Vadinasi, pareiga paneigti baudžiamajame procese galiojančias teises prezumpcijas, nepaisant to, kam ši prezumpcija yra naudinga – ar palengvina ikiteisminio tyrimo subjektų darbą (pavyzdžiui, pakaltinamumo prezumpcija), ar saugo įtariamojo, kaltina-

-
- 80 Antai, 2010 m. gruodžio 2 d. įstatymu Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas papildytas nauja norma, kriminalizuojančia neteisėtą praturtėjimą. Šio nusikaltimo turinį sudaro turto, kuris negali būti pagrįstas teisėtomis priemonėmis, turėjimas. Iš esmės tai reiškia, kad legalių pajamų nepakankamumas ir asmens nesugebėjimas paaiškinti praturtėjimo šaltinio lemia išvadą, kad turtas įgytas iš neišaiškintos nusikalstamos veikos (Fedosiuk, O. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtą pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3): 1215–1233). Tuo pačiu įstatymu naujai įtvirtintas ir BK 72³ straipsnis, reglamentuojantis išplėstinį turto konfiskavimą. Pagal šio straipsnio nuostatas, išplėstinis turto konfiskavimas taikomas esant trimis sąlygoms, iš kurių viena yra ta, kad baudžiamojo proceso metu kaltininkas negali pagrįsti turto įsigijimo teisėtumo. Tokios naujovės Baudžiamajame įstatyme susilaukia tiek praktikų, tiek mokslininkų kritikos (žr., pvz., Fedosiuk, O. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtą pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo, *supra* note, p. 1215–1233; Piesliakas, V. Nusikalstamu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje: siekiai ir realybė. *Jurisprudencija*. 2011, 18(2): 675–688). Vertinant tokios kritikos pagrįstumą, derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad panašios nuostatos dėl išplėstinio turto konfiskavimo 1992 metais buvo įtvirtintos ir Italijos baudžiamuosiuose įstatymuose. Tačiau Italijos Respublikos Konstitucinis Teismas tokias nuostatas pripažino antikonstituciskomis ir nesuderinamomis su nekaltumo prezumpcijos principu (Spencer, J. R.; Juy-Birmann, R.; Perrodet, A., et al. *European Criminal Procedures*. Edited by Mireille Delmas – Marty and J. R. Spencer. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 599).
- 81 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pastaraisiais metais formuoja teismų praktiką, pagal kurią tam tikras aplinkybes, susijusias su neteisėtai pasisavinto ar iššvaistyto turto panaudojimu, pateikdamas atitinkamus objektyvius duomenis, įrodyti turi pareigą kaltinamasis ir (ar) jo gynėjas – „*Todėl kaltininko tvirtinimai dėl pinigų panaudojimo įmonės reikmėms turi būti paremti konkrečiais duomenimis <...>*“. Ir nors šiose nutartyse nurodoma, jog pirmiau minėta nuostata „*<...> nereiškia, kad įrodinėjimo pareiga perkeliama kaltininkui ir pažeidžiama nekaltumo prezumpcija <...>*“, vis dėlto kyla tam tikrų abejonių dėl tokios formuojamos teismų praktikos suderinimo su draudimu perkelti įrodinėjimo pareigą kaltinamajam (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-471/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2012 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-78/2012). Kita vertus, šiuo atveju derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas ne vienoje byloje yra išreiškęs poziciją, kad tam tikrais atvejais, nepažeidžiant proporcingumo principo, tam tikrų aplinkybių įrodymo pareigos perkėlimas pats savaime nereiškia Konvencijos 6 straipsnio pažeidimo, jei nacionaliniai teismai užtikrino tinkamą teisės į gynybą įgyvendinimą (pavyzdžiui, žr.: *Pham Hoang v. France*, 25 September 1992, § 33 Series A no. 243, *Salabiaku v. France*, 7 October 1988, § 12-15, *John Murray v. United Kingdom*, 29 January 1996, § 47, *Heany and McGuinness v. Ireland*, 21 December 2000, § 45-52).
- 82 Plačiau žr.: Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso principai: teisės spragų šalinimas. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Vilniaus universitetas Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2012, p. 13–34.

mojo teisę į sąžiningą procesą (pavyzdžiui, nekaltumo prezumpcija), turi ne kas kitas, o būtent kaltinimo pusė. Šiuo atveju pritartina profesoriui I. Dennis, anot kurio, nė viena baudžiamajame procese galiojanti teisinė prezumpcija negali veikti tokiu būdu, kad jos paneigimo ar įrodymo pareiga tektų įtariamajam (kaltinamajam)⁸³. Vadinasi, ir pakankamos socialinės brandos prezumpciją paneigti pareigą turi ne kas kitas, o būtent viešieji baudžiamojo proceso subjektai. Ypatingai turint omenyje tai, kad tuo atveju, jei teismas nuspręstų, jog teisiamasis nėra visiškai socialiai brandus, taigi, kaip ir nepilnametis neturi visiško procesinio veiksnio⁸⁴, jam tenka pareiga pateikti pakankamai tai patvirtinančių duomenų. Akivaizdu, jog tokia situacija yra nesuderinama su tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintais įpareigojimais nepilnamečių baudžiamąjį procesą vykdyti taip, kad šis būtų orientuotas į papildomą nepilnamečio teisių apsaugą ir jo gerovės užtikrinimą⁸⁵.

3. Nepakankamos socialinės brandos įrodinėjimas ikiteisminio tyrimo metu – prielaida užtikrinti teisingą nepilnamečių baudžiamąjį procesą

Taigi, atsakant į pirmiau užduotą klausimą, darytina išvada, kad šiuo metu susiformavusi teismų praktika paneigiant pakankamos socialinės brandos prezumpciją yra nesuderinama su baudžiamajame procese galiojančia įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisykle. Manytina, kad tokią ydingai besiklostančią teismų praktiką būtina koreguoti taikant kompleksines priemones. Visų pirma atkreiptinas dėmesys į tai, kad Baudžiamojo įstatymo nuostatos dėl galimybės taikyti specifinę nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės formą jauniems pilnamečiams nėra suderintos su Baudžiamojo proceso įstatymo nuostatomis. Šiuo metu galiojančiame BPK teisiškai svarbi yra tik pilnamečystės riba: tik jaunesniems nei 18 metų asmenims, dalyvaujantiems baudžiamajame procese, taikomos specifinės proceso taisyklės. Tokiu būdu pripažįstama, kad asmenys iki 18 metų neturi pakankamo procesinio veiksnio, todėl jie negali visiškai teisingai suvokti bylos aplinkybių, pareigūnų priimamų sprendimų, taip pat suvokti tiek savo veiksmų, tiek ir su savo teisėtai interesais susijusių veiksmų reikšmės ir pasekmių⁸⁶. Todėl BPK įtvirtintos tam tikros papildomos procesinės garantijos, taikomos įtariamiesiems (kaltinamiesiems), baudžiamojo proceso metu nesulaukusiems 18 metų amžiaus. Kita vertus, literatūroje nepakankamas procesinis veiksnumas yra siejamas ne tik su asmens amžiumi, bet ir su jo fizine bei psichine branda⁸⁷. Teigiama, kad nepilnamečių (taip pat ir jiems prilygintų asmenų) nepakankamą procesinį veiksnumą lemia kogni-

83 Dennis, I., *supra* note 19, p. 512.

84 Ažubalytė, R., *supra* note 12, p. 74.

85 Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino gairės), *supra* note 3.

86 Ažubalytė, R.; Jurgaitis, R.; Zajančkauskienė, *supra* note 12, p. 228, 229.

87 *Ibid.*

tyvinis ir emocinis nebrandumas⁸⁸, kuris, neabejotina, taip pat turi reikšmės suvokiant jauno pilnamečio atžvilgiu vykdomą baudžiamąjį procesą, su juo atliekamų veiksmų reikšmę ir galimas pasekmes. Todėl lieka neaišku, kodėl Baudžiamajame įstatyme specifinės baudžiamosios atsakomybės formos taikymas yra siejamas su dviem kriterijais – amžiumi ir socialine branda, o tuo tarpu specifinių, nepilnamečiams skirtų procesinių taisyklių taikymą lemia išimtinai tik asmens amžius, nesuteikiant galimybių jų taikyti jaunam pilnamečiui ir tokiu būdu individualizuoti baudžiamąjį procesą, atsižvelgiant į asmens psichines, fizines bei socialines savybes.

Literatūroje ne kartą pabrėžta, kad kalbant apie nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, nederėtų pamiršti ir baudžiamojo proceso eigos: kaip vyksta tyrimas, kokios institucijos jį atlieka, kokios procesinės prievartos priemonės taikomos, kaip pasireiškia žmogiškasis faktorius⁸⁹. Šios aplinkybės svarbios siekiant išvengti, kad pats baudžiamasis procesas nepadarėtų žalos nevisiškai brandžiam asmeniui. Taip pat nurodoma, kad nepilnamečiams numatyti proceso taisyklių ypatumai įgyja ne mažiau svarbią reikšmę teisingumo sistemos poveikio nepilnamečiams struktūroje, nei, baigus procesą, pritaikyta specifinė baudžiamosios atsakomybės forma arba atleidimas nuo jos⁹⁰. Į šį aspektą atkreiptas dėmesys ir tarptautiniuose teisės aktuose, kuriuose rekomenduojama valstybėms numatyti galimybes, kad asmenims iki 21 metų, teisėjui nusprendus, jog pagal brandą ir atsakingumą jie neprilygsta suaugusiesiems, būtų taikomos nepilnamečiams numatytos procesinės taisyklės bei intervencija⁹¹. Panašios nuostatos kartojamos ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečiams teisės pažeidėjams taikomų sankcijų ir poveikio priemonių taisyklių⁹². Šios rekomendacijos 17 ir 21.2 punktuose pabrėžiama, kad nusikaltęs jaunas pilnametis yra bet kuris 18–21 metų asmuo, įtariamas nusikalstamos veikos padarymu ar ją padaręs, kuris, esant tinkamoms sąlygoms, gali būti laikomas nepilnamečiu ir su juo atitinkamai elgiamasi kaip su nepilnamečiu.

Apibendrinant pirmiau aptartas aplinkybes, pritariama R. Ažubalytės nuomonei, jog Baudžiamojo proceso įstatyme būtina įtvirtinti nuostatą, kad, atsižvelgus į įtariamųjų (kaltinamųjų), kuriems baudžiamojo proceso metu suėjo 18 metų, socialinę brandą,

88 Sellers, B. G.; Arrigo, B. A. Adolscnt Transfer, Developmental Maturity, and Adjudicative Competence: an Ethical and Justice Policy Inquiry. *The Journal of Criminal Law & Criminology*. 2009, 99 (2): 440.

89 Pakštaitis, L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos. *Jurisprudencija*. 2007, 8 (98): 13–19.

90 Ažubalytė, R., *supra* note 12, p. 71.

91 Recommendation No. R (2003) 20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003, at the 853 meeting of the Ministers' Deputies. Cituota pagal *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas, supra* note 8.

92 Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies). Cituota pagal *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18-20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas, supra* note 8.

jie baudžiamojo proceso metu gali būti laikomi nepilnamečiais⁹³, taigi, jiems gali būti taikomos specifinės, nepilnamečiams skirtos baudžiamojo proceso normos⁹⁴.

Pripažįstant, kad socialinės brandos nustatymas yra reikšmingas taikant ne tik materialines, bet ir procesines normas bei siekiant užtikrinti visapusišką jaunuolio apsaugą nuo neigiamų baudžiamojo proceso padarinių ir žalą keliančios aplinkos, manytina, kad aplinkybės, susijusios su BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatų taikymu, turi būti įrodinėjamos ne teismo nagrinėjimo stadijoje, o pačioje pradinėje – ikiteisminio tyrimo – stadijoje. Atliekant procesinius veiksmus su įtariamuoju nuo 18 iki 21 metų amžiaus ir kilus pagrįstų abejonių dėl jo nepakankamos socialinės brandos, ikiteisminį tyrimą vykdantys subjektai turėtų imtis visų įmanomų priemonių šioms abejonėms pašalinti – surinkti tokį asmenį charakterizuojančius duomenis, taip pat duomenis apie fizinę bei psichinę sveikatos būklę, apklausti šeimos narius, mokytojus ir kitus asmenis, galinčius suteikti vertingos informacijos; įvertinus šiuos duomenis, spręsti klausimą dėl specialisto pasitelkimo. Tuo atveju, jei surinkti duomenys leistų pagrįstai manyti, kad įtariamojo socialinė branda nėra pakankama, tokiam asmeniui *de facto* turėtų būti užtikrinama galimybė naudotis visomis specifinėmis, nepilnamečiams skirtomis papildomomis procesinėmis garantijomis. Pažymėtina, kad tokia praktika atitiktų ir kitose užsienio valstybėse, kuriose jau kurį laiką akcentuojama vadinamosios vaiko gerovės doktrinos (angl. *child welfare doctrine*) reikšmė baudžiamajame procese, praktiką. Antai, Didžiojoje Britanijoje sulaikius jauną asmenį, dėl kurio pilnametystės kyla bent menkiausias abejonės, jam nedelsiant užtikrinama galimybė naudotis visomis nepilnamečiams skirtomis papildomomis procesinėmis garantijomis⁹⁵.

Neneigiant teismo diskrecinės teisės konkrečioje byloje spręsti klausimą dėl BK 81 straipsnio 2 dalies taikymo jauno pilnamečio atžvilgiu, svarstytinas klausimas ir dėl galimybės BPK įtvirtinti nuostatą, pagal kurią dar ikiteisminio tyrimo metu surinkus pakankamai objektyvių duomenų dėl įtariamojo nepakankamos socialinės brandos, prokuroras turėtų galimybę kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją prašydamas nutartimi pripažinti tokį įtariamąjį jaunuolį nepilnamečiu ir nuo šio momento jis įgytų ne tik faktinę, bet ir juridinę teisę naudotis visomis jam suteikiamomis papildomomis procesinėmis garantijomis.

93 Ažubalytė, R., *supra* note 12, p. 73.

94 Šiuo atveju derėtų atkreipti dėmesį į teigiamą Vokietijos praktiką sprendžiant jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimus ir taikant specifines proceso taisykles. Ši valstybė viena pirmųjų Europoje savo baudžiamuosiuose įstatymuose išskyrė jaunų pilnamečių grupę bei iki šiol plačiausiai taiko įstatyme jiems numatytus baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Čia galimybė taikyti nepilnamečiams skirtas Baudžiamojo įstatymo nuostatas teismo iniciatyva apsvaistoma kiekvienu atveju nagrinėjant baudžiamąją bylą, kurioje kaltinamas jaunas nepilnametis. Specifinės Baudžiamojo įstatymo nuostatos teisme aiškinamos plačiai, sudarant galimybes jauniems pilnamečiams taikyti ir specifines baudžiamojo proceso taisykles. Plačiau žr.: *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas, supra* note 8.

95 Hannibal, M.; Mountford, L. *Criminal Litigation*. 2006–2007. Great Britain: Oxford University Press, 2007, p. 493–494.

Išvados

1. Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme įtvirtinta galimybė jaunuoliui nuo 18 iki 21 metų, kurio socialinė branda prilygsta nepilnamečiui, taikyti specifinę nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės formą, doktrinoje vertintina teigiamai, tačiau praktikoje taikoma itin vangiai dėl keleto priežasčių, taip pat ir dėl to, kad pagal šiuo metu susiformavusią teisėsaugos institucijų praktiką, pareiga pateikti pakankamos socialinės brandos prezumpciją paneigiančius duomenis paprastai tenka gynybos šaliai.

2. Baudžiamajame procese įrodinėjimo pareiga, su tam tikromis išimtimis, atitinkančiomis proporcingumo principą ir viešąjį interesą, priklauso viešiesiems baudžiamojo proceso subjektams, o šios pareigos perkėlimas įtariamajam (kaltinamajam) ir (ar) jo gynėjui gali būti pakankamas pagrindas konstatuoti, kad įrodinėjimo procesas, o kartu ir visas baudžiamasis procesas, konkrečioje baudžiamojoje byloje buvo vykdomas nesąžiningai. Todėl empirinio tyrimo metu nustatyta vyraujanti teisėsaugos institucijų praktika perkeliant pakankamos socialinės brandos prezumpcijos paneigimą gynybos šaliai vertintina kaip neatitinkanti nekaltumo prezumpcijos.

3. Ydingai besiklostanti praktika paneigiant pakankamos socialinės brandos prezumpciją koreguotina tiek įstatymų leidybos srityje – suderinant Baudžiamojo įstatymo ir Baudžiamojo proceso įstatymo nuostatas, tiek praktiškai – formuojant praktiką, pagal kurią nepakankamos socialinės brandos prezumpcijos paneigimas vykėtų ikiteisminio tyrimo stadijoje. Tokia praktika leistų pasiekti keletą tikslų: pirma, tokiu būdu kaltinamasis, nepaisant to, kokią gynybos formą yra pasirinkęs – gintis pačiam ar pasinaudoti teise turėti gynėją, nebūtų priverstas teismo nagrinėjimo metu iškelti savo nepakankamos socialinės brandos klausimo bei pateikti įtikinamų šių aplinkybę pagrindžiančių duomenų; antra, nustačius, kad kaltinamasis negali būti pripažįstamas pakankamos socialinės brandos, taigi, ir neturintis visiško procesinio veiksnio, jam būtų sudaryta galimybė pasinaudoti specifinėmis Baudžiamojo proceso nuostatomis (BPK 53 str., 51 str. 1 d., 186 str., 138 str., 127 str. 2 d. ir kt.) jau nuo ikiteisminio tyrimo stadijos; trečia, kartu su kitais bylai išspręsti teisingai būtinais duomenis teismui būtų pateikiami ir duomenys, apibūdinantys kaltinamo jauno pilnamečio socialinę brandą, tokiu būdu užtikrinant visapusišką, išsamų ir spartesnę baudžiamosios bylos išnagrinėjimą teisme; ketvirta, ikiteisminio tyrimo metu išsamiai surinkti duomenys apie kaltinamojo socialinę brandą sudarytų prielaidas teismams dažniau taikyti BK 81 straipsnio 2 dalies nuostatas.

Literatūra

Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.

Allen, Ch. *Evidence*. 2007–2008. Seventh Edition. New York: Routledge – Cavendish, 2007.

- Ashworth, A. Four Threats to the Presumption of Innocence. *The International Journal of Evidence & Proof*. 2006, 10: 241–279.
- Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai. *Sąžiningas baudžiamasis procesas. Probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009.
- Ažubalytė, R. Baudžiamojo proceso principai: teisės spragų šalinimas. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Vilniaus universitetas Teisės fakultetas, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2012.
- Ažubalytė, R.; Jurgaitis, R.; Zajančauskienė, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
- Barbera, Messegue and Jabardo v. Spain, no. 10588/83, 10589/83, 10590/83.
- Cipriani, D. *Children's Rights and the Minimum Age of Criminal Responsibility: A Global Perspective*. United Kingdom: Ashgate Publishing, 2009.
- Cox, H. J. *Criminal Evidence Handbook*. Second Edition. Canada: Canada Law Book Inc., 1991.
- Dennis, I. The Right to Confront Witnesses: Meanings, Myths and Human Rights. *The Criminal Law Review*. 2010, 4: 255–274.
- Dennis, I. *The Law of Evidence*. Third Edition. London: Sweet & Maxwell, 2007.
- Drakšienė, A. Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida. *Teisė*. 2006, 58: 54–70.
- Drakšienė, A.; Drakšas, R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vadovėlis. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Eugrimas, 2008.
- Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
- Dworkin, R. M. Principle, Policy and Procedure. *Crime, Proof and Punishment*. London: Butterworths, 1981.
- Elliott, C. Criminal Responsibility and Children: A New Defence Required to Acknowledge the Absence of Capacity and Choice. *Journal of Criminal Law*. 2011, 75: 289–308.
- Emson, R. *Evidence*. Third Edition. Great Britain: Creative Print & Design, 2006.
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 37-913; 2000, Nr. 96-3016.
- Fedosiuk, O. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtą pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3): 1215–1233.
- Goda, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*. 2002, 44: 42–52.
- Hamer, D. A Dynamic Reconstruction of the Presumption of Innocence. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2011, 31(2): 417–435.
- Hannibal, M.; Mountford, L. *Criminal Litigation*. 2006–2007. Great Britain: Oxford University Press, 2007.
- Heany and McGuinness v. Ireland, 21 December 2000, § 45–52.
- Jackson, J. D.; Summers, S. J. *The Internationalisation of Criminal Evidence. Beyond the Common Law and Civil Law Traditions*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2012.
- John Murray v. United Kingdom, 29 January 1996, § 47.
- Jonaitis, M. Kai kurie šiuolaikinio civilinio proceso principai: nauji ilgaamžių idėjų vardai. *Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis*. Tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga. 2008 m. birželio 5 ir 6 d. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
- Joniškio rajono apylinkės teismo 2011 m. lapkričio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-13-645/2011.
- Jovaišas, K. Nekaltumo prezumpcija: žinomo principo nežinomi aspektai. *Teisės problemos*. 2004, 4 (46): 83–99.
- Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių atžvilgiu vykdomo teisingumo

- taisyklės (Pekino taisyklės) [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-09-25]. <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm>.
- Jurka, R. *Liudytojo procesinių interesų apsauga baudžiamajame procese: problemos ir perspektyvos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė 01S). Vilnius, 2008.
- Kauno apygardos teismo 2010 m. gruodžio 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-759-397/10.
- Kauno apygardos teismo 2009 m. gruodžio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-76-290/09.
- Kauno apygardos teismo 2011 m. balandžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-276-317/2011.
- Kauno apygardos teismo 2010 m. gruodžio 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-759-397/2010.
- Kauno miesto apylinkės teismo 2011 m. balandžio 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-129-651/2011.
- Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-248-458/2009.
- Klaipėdos apygardos teismo 2009 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-248-458/2009.
- Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. balandžio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-99-557/2009.
- Kuzavinis, K. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas = Dictionarium Latino-Lituanicum. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
- Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-274.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*. 2002, 37-1341.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo 19 straipsnio 8 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. balandžio 10 d. nutarimo Nr. 436 „Dėl ginklų ir šaudmenų apyvartą reglamentuojančių taisyklių patvirtinimo“ patvirtintų Medžioklinių ginklų apyvartos taisyklių 14.9 ir 57.2 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 2001 m. balandžio 12 d. Konstitucinio Teismo aktai. Kn. 3. (1999–2001). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 1994 m. lapkričio 18 d. Konstitucinio Teismo aktai. Kn.1. (1993–1995). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2011.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-629/2011.
- Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-39/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-435/2008.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-418/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-67/2005.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-49/2006.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-562/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-619/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-471/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2012 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-78/2012.
- Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. liepos 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-110/2011.
- Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-216/2012.
- Mathews, B. P. *Australian Laws Ascribing Criminal Responsibility to Children: the Implications of an Internal Critique, Postmodern Insights, and A Deconstructive Exploration*. Doctor of Philosophy Dissertation. Queensland University of Technology, Faculty of Law, 2001.
- Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Tyrimo vadovė Laura Ūselė. Teisės institutas, 2010 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-28]. <www.teise.org/data/Nepilnameciu-baudziamoji-atsakomybe.pdf>.
- Pakštaitis, L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos. *Jurisprudencija*. 2007, 8 (98): 13–19.
- Panomariovas, A. *Prezumpcija – formalioji įrodinėjimo priemonė* (atiduota leidybai).
- Panomariovas, A.; Ramanauskas, R. Slaptumas – tiesos baudžiamajame procese nustatymo priemonė. *Jurisprudencija*. 2005, 75 (67): 50–57.
- Pham Hoang v. France*, 25 September 1992, § 33 Series A no. 243.
- Piesliakas, V. Nusikalstamu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje: siekiai ir realybė. *Jurisprudencija*. 2011, 18 (2): 675–688.
- Pradel, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
- Recommendation No. R (2003) 20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003, at the 853 meeting of the Ministers' Deputies [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-27]. <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063>>. Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures. Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-14]. <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site=CM>>.
- Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member states on social reaction to juvenile delinquency. Adopted by the Committee of Ministers

- on 17 September 1987, at the 410 meeting of the Ministers' Deputies [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-27]. <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=608029&SecMode=1&DocId=694290&Usage=2>>.
- Recommendation No. R (2003) 20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003, at the 853 meeting of the Ministers' Deputies [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-27]. <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=70063>>.
- Rinkevičius, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990.
- Sakalauskas, G. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų, numatytų naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, įgyvendinimo problemos. *Teisė*. 2001, 41: 148–162.
- Sakalauskas, G.; Jatkevičius, A. Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę. *Teisės problemos*. 2000, 3–4: 29–39.
- Salabiaku v. France*, 7 October 1988, § 12–15.
- Sellers, B. G.; Arrigo, B. A. Adolscnt Transfer, Developmental Maturity, and Adjudicative Competence: an Ethical and Justice Policy Inquiry. *The Journal of Criminal Law & Criminology*. 2009, 99 (20).
- Spencer, J. R.; Juy-Birmann, R.; Perrodet, A., et al. *European Criminal Procedures*. Edited by Mireille Delmas – Marty and J. R. Spencer. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Spencer, M.; Spencer, J. *Evidence*. Fourth Edition. Great Britain: Ashford Colour Press, 2005.
- Stumer, A. *The Presumption of Innocence: Evidential and Human Rights Perspectives*. Oxford: Hart Publishing, 2010.
- Šiaulių apygardos teismo 2011 m. gegužės 5 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-48-135/2011.
- Šakių rajono apylinkės teismo 2008 m. spalio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-64-634/2008.
- Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.
- Terebeiza, Ž. *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė 01S). Vilnius, 2009.
- Utenos rajono apylinkės teismo 2011 m. kovo 1 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-23-373/2011.
- Ūselė, L. Socialinės brandos sampratos ir turinio problema sprendžiant jaunų pilnamečių (18–20 metų) baudžiamosios atsakomybės klausimą. *Teisė*. 2011, 78: 182–195.
- Ūselė, L. Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksny. *Teisės problemos*. 2010, 2 (68): 58–89.
- Vilniaus apygardos teismo 2007 m. gruodžio 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-208/2007.
- Vilniaus apygardos teismo 2010 m. sausio 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-123/2010.
- Vilniaus apygardos teismo 2007 m. gruodžio 3 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-208/2007.
- Vilniaus rajono apylinkės teismo 2012 m. kovo 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-58-269/2012.
- Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.

PROBLEMATIC ASPECTS OF PRESUMPTION OF INNOCENCE
WHILE ESTABLISHING INSUFFICIENT SOCIAL MATURITY
OF A YOUNG ADULT

Dovilė Gaidelytė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article analyses the context regarding the presumption of sufficient social maturity regulated by the norms of criminal procedure.*

Legal norms foresee the possibility to apply the peculiarities of juvenile criminal responsibility to young adults (18-20 years), when their social maturity is equal to juvenile's maturity. However, the researches conducted by the author of the article as well as the Law Institute revealed the fact that the provisions of the criminal law, which are considered to be modern and highly evaluated by the scientists, are rarely applied in practice. Moreover, the accused person and (or) his counsel for the defence avail themselves of a duty to deny the presumption of sufficient social maturity. Taking into consideration the principle of presumption of innocence and the rule regarding sharing of burden of proof, the author of the article drew a conclusion that the present denial mechanism of sufficient social maturity does not only contradict to the presumption of innocence, but also is not in compliance with the purposes and requirements established for the juveniles in the criminal procedure.

The article tries to show that the issue regarding sufficient social maturity should be examined in the pre-trial investigation, but not in the trial itself. In such a case, some goals are possible to be achieved. Firstly, the legal interests and rights of a young adult participating in the criminal procedure could be more secured. Secondly, the principles of comprehensibility and economy of the criminal procedure could be implemented.

Keywords: *criminal procedure, social maturity, presumption, burden of proof, juvenile, young adult.*

Dovilė Gaidelytė, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, nepilnamečių baudžiamąjo proceso dalyvių teisių apsauga.

Dovilė Gaidelytė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, Doctoral Student. Research interests: criminal procedure, the protection of juvenile rights in the criminal process.